

UVODNIK

Premda su se tijekom sedamdeset godina postojanja Muzejskoga dokumentacijskog centra (MDC-a) i šezdeset brojeva *Muzeologije* urednici i uredništva časopisa mijenjali punih pola stoljeća, od 1995. godine do danas sva izdanja ove najdugovječnije muzeološke publikacije bila su ili tematski brojevi povezani s nekom od gorućih tema, zbornici radova sa stručnih skupova ili mjesto na kojemu su kolege mogle objaviti svoje magistarske i doktorske radove.

Posljednjih osam godina svaki smo broj gradili oko neke aktualne teme – razvoja publike, čuvaonica, digitalizacije, strateškog planiranja, potresa, novih stalnih postava, igrifikacije ili istraživanja provenijencije. Tijekom svih tih godina kolege su nam se javljale i nudile svoje stručne radove, no bili smo ih prisiljeni odbiti jer se nisu uklapali u zadanu temu. Ponukani primjerom časopisa *Museum International* Međunarodnog savjeta za muzeje (ICOM-a), koji se prije nekoliko godina suočio sa sličnim izazovom, odlučili smo 62. izdanje *Muzeologije* učiniti otvorenim za sve teme kojima se muzealci bave i za sve izazove s kojima se susreću, svjesni da je u moru tematskih časopisa sve teže naći prostor za objavu novih saznanja, ideja i rezultata istraživanja koji se ne uklapaju u jedan od uređivački zadanih okvira.

Ovaj broj *Muzeologije*, koja izlazi u jubilarnoj, sedamdesetoj godini postojanja Muzejskoga dokumentacijskog centra, otvorili smo svima ne očekujući da svoje rezultate rada uguravaju u zadane tematske kalupe, u cilju da se pokažu širina i dosezi rada u muzejima, slika stanja i

odraz promjena koje su zahvatile muzeje i muzeologiju, slijedeći uvijek temeljnu misiju časopisa kakvom ju je 1953. godine u prvom broju zacrtao njezin i naš osnivač Antun Bauer – kao mjesta razmjene i poticanja znanja.

Radovi odabrani za ovaj broj odražavaju suvremene muzeološke i muzejske preokupacije – one koje zapravo određuju muzejsko postojanje, a to su predmeti baštine i korisnici. Kao ustanove koje su u doba svojeg osnutka legitimizirale znanstvene discipline usmjerene prema materijalnoj (a poslije i nematerijalnoj) baštini, muzeji ovise o kvalitetnoj zaštiti, ali isto tako i o aktualnome i relevantnome istraživanju da bi ispunili svoju društvenu ulogu. Posebno je to slučaj danas kada se od muzeja očekuje da služe kao forumi, a ne hramovi¹ – prostori javnog znanja i učenja, dijaloga, društvene refleksije i samorefleksije, društvene odgovornosti i uključivosti. No, za ispunjenje te uloge nužno je stvoriti pouzdano znanje, odnosno interpretacije koje su činjenično potkrijepljene, a ne površne i utemeljene na mitovima. Jedna od iznimno važnih uloga istraživanja predmeta baštine danas jest i rješavanje pitanja podrijetla građe, pri čemu sveobuhvatno istraživanje može pomoći muzejima, a onda i narodima, suočiti se s problemima neetičnih praksi i u skupljačkoj i u komunikacijskoj djelatnosti. Također, kvalitetno istraživanje osigurava i danas nužne višestruke narative, one kojima se zastupaju zapostavljeni društveni „glasovi“, kao i one koji omogućuju poticanje različitih iskustava kod posjetitelja.

S obzirom na to da se u cijeloj Hrvatskoj posljednjih nekoliko godina intenzivno govori i radi na stalnim postavima kao

glavnome komunikacijskom obliku muzeja, broj započinjemo radovima kojima je u središtu prijenos znanja i oblikovanje posjetiteljskog iskustva.

No, kako bi se ono omogućilo, nužno je istodobno razmišljati o raznolikom, relevantnom sadržaju koji odgovara potrebama različitih tipova korisnika – od redovitih odraslih posjetitelja koji dolaze u samostalan (neorganizirani) posjet, studenata, obitelji, do mnogih drugih posebnih skupina. Današnji muzeji zato ne teže jednokratnomu ili uniformnomu prenošenju znanja, nego oblikovanju posjetiteljskog iskustva kao aktivnoga i sudioničkoga procesa, prilagođenoga različitim interesima, očekivanjima i motivacijama korisnika.

U muzeološkoj teoriji,² kao i muzejskoj praksi koja je kročila u 21. stoljeće, često se postavlja pitanje što zapravo jest muzejsko iskustvo i prema kojim se pokazateljima ono definira. Odgovori nisu jednoznačni s obzirom na to da iskustvo ovisi o različitim perspektivama i načinima interpretacije. John Falk i Lynn Dierking³ predlažu model prema kojemu je muzejsko iskustvo rezultat neprestane interakcije triju konteksta: osobnoga (interesi, načini učenja, motivacije i preokupacije posjetitelja), društvenoga (osobe s kojima je posjetitelj u interakciji u muzeju) i fizičkoga (prostor muzeja i svi sadržaji u njemu).

Promatranje i divljenje predmetima, saznavanje nečega novoga, stjecanje znanja o kulturnoj ili prirodnoj baštini, prisjećanje osobnih trenutaka s putovanja ili iz djetinjstva, osjećaj duhovne i emocionalne povezanosti s nečime ili nekime – sve to proizlazi iz interakcije ljudi i muzejskog sadržaja. Sadržaj obuhvaća i vrstu, opseg

i kvalitetu informacija, ali i način njihova prikaza: veličinu slova, visinu postolja, vrstu rasvjete, organizaciju prostora i druge elemente koji utječu na percepciju. Drugim riječima, kada govorimo o „fizičkom kontekstu“, zapravo govorimo o interpretaciji i muzejskom dizajnu. Oba termina podrazumijevaju preispitivanje, nadogradnju ili osmišljavanje novih pristupa koji povezuju sadržaj, prostor i korisnika, a time moguće dovode i do određenog oblika preobrazbe ustanove.

Na tom putu preobrazbe vrijedi istaknuti i primjere ustanova koje pokazuju kako se tradicija može spojiti sa suvremenim muzeološkim trendovima. Pogled na jedan od takvih primjera pruža dr. sc. **Barbara Vujanović** u članku *Povratak muzeja u Meštrovićev dom – novi stalni postav Atelijera Meštrović*. To je projekt kojim se nastoji ostvariti ravnoteža između materijalnosti i interpretacije te odmaknuti od dosadašnjeg usredotočenja na predmet. U njemu se naglašava suodnos umjetničkih djela i arhitekture, uvode dinamični elementi poput rotacije djela te interpretacija koja se oslanja na emociju, introspekciju, povijesni ambijent i senzorne poticaje, što obilježava kognitivno i emotivno uključiv, humanizirajući pristup muzejskoj komunikaciji. Takvi projekti potvrđuju da muzejski postav – kada se promišlja kao cjelina – može postati snažan komunikacijski alat, jednako edukacijski koliko i iskustven.

No, promišljanje svakoga muzejskog stalnog postava trebalo bi se, prema mišljenju **Natalije Bajs**, promatrati kao cjelina koju čine prostor, zbirke i ljudi – bilo stručnjaci bilo korisnici. U članku *Kako otključati potencijal lokalnih muzeja ili kako se princeze mogu spasiti same* Bajs naglašava

va upravo ta tri aspekta kao ključne točke u procesu obnove muzeja, i u smislu njegove arhitekture i u organizacijskom smislu. Pomak od zbirke kao skupa predmeta prema zbirci kao izvoru narativa i identiteta pokretač je te promjene, a lokalni muzeji imaju prednost nad svima drugima jer su blisko povezani sa specifičnim kontekstom, memorijom i identitetom mjesta te vrlo često smješteni, kao i najveći broj hrvatskih muzeja, u povijesne građevine. Tek u cjelovitom pristupu obnovi moguće je ostvariti održivost kao strateški cilj.

Stvaranje iskustva na temelju dosad neisticanih i neistraživanih vrijednosti i predmeta i prostora odmak je, ili možda bolje rečeno, proširenje kognitivnog obrasca koji prevladava u muzejima još od prosvjetiteljstva. Dugu tradiciju klasifikacije i opisa koji proizlaze iz pozitivizma disciplina zamijenila je diskurzivna i značenjski otvorena interpretacija koju danas sve češće i raširenije dopunjuje ona nediskurzivna. Promjena paradigme u stvaranju znanja u današnjemu muzeju pod utjecajem je i teorije posthumanizma, odnosno postantropocentrizma,⁴ a jedan od načina na koje se to manifestira jest senzorno iskustvo. O tome više u svojem radu *Aspekti (multi)senzornog iskustva u muzejima* piše **Luka Veić**, dajući primjere međupovezanosti diskurzivnoga i senzornoga, ali i načine na koje se u muzejima destabiliziraju tradicionalni spoznajni obrasci i naglašavaju djelatnosti (neživih) predmeta i materijala te njihova interakcija s čovjekom.

Spoj „utjelovljenoga“ i diskurzivnoga, interakciju živoga i neživoga te proširenja već iskušanih interpretacijskih metoda u muzejima pruža rad dr. sc. **Dragana Kiurskog** *Muzejski teatar: od kraljevskih vr-*

tova do aktivnog sudjelovanja posjetitelja. Muzejski teatar objašnjava se kao hibrid između okulocentrične prakse muzeja s jedne strane, dakle povlaštenosti gledanja predmeta ili čitanja tekstova, i tjelesne, izvedbene prakse kazališta s druge strane. U tome hibridnom spoju (povijesni) muzejski prostor, tijelo izvođača, muzejski predmeti i publika čine skupinu međusobno povezanih sudionika. Iz njihove interakcije proizlaze mnogostruka značenja kao i složena iskustva posjetitelja. Kritike muzejskog teatra postoje, a možda su one najčešće, kako ističe autor, njegov zabavni aspekt i neznanstveni format informacije, što prosvjetiteljskomu muzeju teško pada. Iz istog razloga teško mu pada i imperativ društvene, ali i financijske (samo)održivosti jer stvaranje muzeja mjestom susreta i provođenja vremena posebnih skupina posjetitelja, kao što su mladi, nužno traži institucijsku preobrazbu – i u smjeru multisenzornosti i zabave, ali i nekih drugih oblika i pristupa komuniciranju. Na shvaćanje da mladi pripadaju dvjema generacijama (Alfa, Z) koje su odrastale u potpuno drukčijim okolnostima od onih u kojima je muzej usidren pozivaju **Martina Glumac** i dr. sc. **Željka Miklošević** u članku *Sudjelovanje studentske populacije u muzejskim programima – studija slučaja Muzeja Slavonije u Osijeku*. U njemu su prikazale istraživanje muzejskih aktivnosti namijenjenih mladima i održanih u suradnji s mladima, u prvom redu studentima, te stajališta i navike posjećivanja Muzeja Slavonije među trenutnom studentskom populacijom Osijeka. Autorice zaključuju da su aktivnosti organizirane poglavito u okviru formalnog obrazovanja, uz shvaćanje baštine kao stručnog djelovanja, a ne življene prakse.

No, istodobno upućuju i na mogućnosti za razvoj drukčije prakse koja zahtijeva i određeni institucijski pomak u shvaćanju svoje uloge u društvu.

Drugi dio ovog broja *Muzeologije* posvećen je istraživanju predmeta, muzejske građe, njezine provenijencije, atribucije, kao i preventivne zaštite. Muzejski dokumentacijski centar ove je, 2025. godine na poticaj Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske nastavio s provođenjem *Pilot-projekta utvrđivanja podrijetla muzejske građe oduzete tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata*, pokrenutoga koncem 2022. godine, a službeno završenoga predstavljanjem rezultata istraživanja na skupu održanome 2024. godine te objavom u dvojezičnom izdanju prošlogodišnje *Muzeologije* 61. Kako su *Pilot-projekt* i njegovi rezultati bili tek prvi korak u poslu usmjerenomu sustavnom bavljenju istraživanjem podrijetla umjetnina, usredotočenomu na istraživanje muzejske dokumentacije, proučavanje i upoznavanje sa sadržajem KOMZA-ine⁵ dokumentacije i drugih srodnih arhivskih fondova, nastavak projekta usmjeren je prema samim muzejskim predmetima za koje znamo da su u muzejske funduse ušli između 1941. i 1958. godine, velikim dijelom neetičnim načinima.

Budući da su za istraživanje podrijetla umjetnina ključni suradnja, dostupnost relevantne arhivske građe te razmjena iskustava i znanja istraživača, ove smo godine za sudionike hrvatskoga nacionalnog projekta organizirali predstavljanje bilateralnoga hrvatsko-slovenskog znanstvenoistraživačkog projekta *Umjetničke zbirke i tržište umjetnina u Kraljevini Jugoslaviji (1918. – 1941.)* o kojemu za ovaj broj *Muzeologije* pišu voditeljice projekta

dr. sc. **Renata Komić Marn** iz Instituta za povijest umjetnosti *France Stele* Znanstvenoistraživačkog centra Slovenske akademije znanosti i umjetnosti i dr. sc. **Tanja Trška** s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Taj bilateralni projekt usmjeren je na analizu „konteksta opstanka, preobrazbi, ali i nastanka umjetničkih zbirki nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine i uspostave Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca [...], s posebnim naglaskom na načine akvizicija umjetničkih djela u međuratnom razdoblju i za privatne i za novouspostavljene javne zbirke i državne baštinske ustanove“. Za naše istraživače popunjavanje „praznina u stanju istraživanja“ na polju prijenosa umjetnina iznimno je važno jer se istražena kretanja na tržištu umjetnina u međuratnom razdoblju dotiču i hrvatskih baštinskih ustanova, otkrivajući provenijenciju građe nekih od naših najvećih muzejskih kuća, od Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, Strossmayerove galerije starih majstora HAZU do Gradskog muzeja Varaždin.

Naime, promjenama vlasništva umjetnina tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata prethodile su, čak i u stručnim krugovima manje poznate, strategije za oduzimanje kulturnih i drugih dobara kojima je nakon Prvoga svjetskog rata nova jugoslavenska monarhija pokušavala legalizirati neposrednu konfiskaciju imovine „članova država koje su neprijateljski raspoložene prema Jugoslaviji“⁶. Niz mjera, osiromašenje plemića i bogatih stranaca, zabrana iznošenja imovine te izrazito negativan odnos prema svemu inozemnome i međunarodnome doveli su do prisilnih prodaja imovine, pa tako i rasprodaje kulturnih dobara. U radu *Transnacionalno istraživanje povijesti i identiteta umjetničkih*

zbirki u Kraljevini Jugoslaviji na primjeru aukcija zbirki Strahl, Chorinsky i Szapáry, koji je poput knjige *The Rape of Europa*⁷ izvrsno istraжена, a istodobno napeta priča o manje znanom dijelu povijesti otimačine umjetnina, autorica dr. sc. **Renata Komić Marn**, među ostalim, dokazala je da su zagrebački trgovci umjetnina bili vrlo aktivni na aukcijama inventara dvoraca u Sloveniji između dva rata, te time ujedno potvrdila pretpostavku da se u hrvatskim muzejima čuva dio umjetničke baštine tadašnje Dravske banovine.

A dok se zapadni dio nove Kraljevine Jugoslavije dvadesetih godina upirao naglasiti nacionalno obilježje svojih muzejskih zbirki i emancipaciju od bivše Austro-Ugarske, u prijestolnici monarhije kralj Aleksandar Karađorđević za svoju novu rezidenciju počinje stvarati Državnu umjetničku zbirku, u koju negdje između 1932. i 1934. godine pristiže i veliko platno *Pejzaž s dvije klasične figure i prosjakom* pripisivano Nicolasu Poussinu. U radu *Jean-François, Francisque, Millet – A Double Enigma: Discovering the Journey of His Two Versions of Classical Landscape* dr. sc. **Jelena A. Todorović** s Umjetničkog sveučilišta u Beogradu komparativnom analizom beogradskog pejzaža i istoimene slike iz Stare pinakoteke u Münchenu pokušava istražiti provenijenciju i ponuditi novu atribuciju djela „spavača“ koje je pod pogrešnim atribucijama iz niza razloga stoljećima ostalo zaboravljeno.

I za kraj ovog broja *Muzeologije*, jedan tekst iz područja preventivne zaštite muzejskih predmeta, rijetke teme u stručnim časopisima Muzejskoga dokumentacijskog centra, iako je riječ o izazovima s kojima se gotovo svi susreću, poslu koji

je složen i nerijetko nadilazi mogućnosti kustosa i konzervatora-restauratora. Premda su hrvatski stručnjaci, kustosi, konzervatori-restauratori i konzervatori, opetovano posljednjih desetljeća upozoravali na probleme preventivne zaštite, posebice pohrane, zaštite i načina izlaganja tekstila u muzejima i drugim baštinskim ustanovama, te na nepostojanje uputa i standarda,⁸ plan da se izrade, kako je prije gotovo dva desetljeća predlagao konzervator savjetnik MDC-a Želimir Laszlo, nacionalne standardizirane osnovne upute koje bi bile na raspolaganju svima – nije se ostvario.⁹

Za razliku od Hrvatske Ujedinjeno Kraljevstvo ima izrađene upute za cjelovito upravljanje štetnicima (engl. *Integrated Pest Management*, IPM), metodu upravljanja rizicima povezanim sa štetnicima koja se primjenjuje u muzejima, povijesnim kućama i drugim baštinskim ustanovama slijedeći standarde konzervatorsko-restauratorske prakse koju propisuje britanski Institut za konzervaciju-restauraciju. U tekstu *Prevenција i tretman štetnika u zbirkama povijesnih kuća i dvoraca: nekoliko primjera iz prakse u Ujedinjenom Kraljevstvu* **Ines Kokor Klapša**, koja je imala priliku raditi u svojstvu pomoćnice pa nadglednice brige o zbirci (engl. *collection care assistant/supervisor*) povijesne kuće Haddo u Škotskoj, daje nam prikaz prakse razvijene iz potrebe „da se pronađe holistički pristup za upravljanje rizicima, bez upotrebe kemikalija koje su štetne za ljude i predmete u zbirkama, te da se usmjeri na preventivne metode“.

Tekstovima odabranima za prvi otvoreni broj *Muzeologije* nastojali smo otvoriti svojevrsan forum za suvremene muzeološke i muzejske preokupacije, naglasiti

neke od ključnih izazova s kojima se muzeji danas susreću na putu redefiniranja relevantnosti za raznolike zajednice i korisnike, rješavanja teških povijesti kolonijalnoga i ratnoga nasljeđa, pomicanja usmjerenja s posjećenosti prema angažmanu posjetitelja, a sve u cilju preobrazbe muzejskih ustanova u prostore ne samo znanja i učenja već i dijaloga, društvene odgovornosti i uključivosti.

dr. sc. Željka Miklošević i Maja Kocijan

BILJEŠKE

¹ Duncan F. Cameron, „The Museum, a Temple or the Forum“, *Curator: The Museum Journal* 14, br. 1 (1971): 11–24.

² Nancy Kotler, „Delivering experience: Marketing the museum's full range of assets“, *Museum News* 78, br. 3 (1999): 30–39; Andrew J. Pekarik, Zahava D. Doering i David A. Karns, „Exploring Satisfying Experiences in Museums“, *Curator: The Museum Journal* 42, br. 2 (1999): 152–173.

³ John H. Falk i Lynn D. Dierking, *The museum experience revisited* (Walnut Creek, CA: Left Coast Press, 2013).

⁴ Fiona R. Cameron, *Museum Practices and the Posthumanities: Curating for Planetary Habitability* (London i New York: Routledge, 2024).

⁵ Komisija za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina.

⁶ Renata Komić Marn, „Strahlova zbirka v Stari Loki in njena usoda po letu 1918“ (doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Ljubljani, 2016), 100–101.

⁷ Lynn H. Nicholas, *The Rape of Europa: The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War* (New York: Vintage, 1995).

⁸ Zaključci završne rasprave stručno-znanstvenog skupa *Najvažniji postupci za očuvanje ili poboljšanje stanja umjetnina od tekstila* održanoga u Muzeju Mimara od 24. do 26. studenoga 2008. godine i međunarodnoga stručno-znanstvenog skupa *Konzervatorska i restauratorska istraživanja na umjetninama od tekstila* održanoga u Muzeju Mimara od 26. do 29. travnja 2010. godine. Mihaela Klarić i Sandra Lucić Vujičić, *Stručno-znanstveni skup „Najvažniji postupci za očuvanje ili poboljšanje stanja umjetnina od tekstila“: Zaključci završne diskusije 26. studenog 2008. g.* (Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, 2008), https://www.hrz.hr/images/stories/strucni_skupovi/tekstil2008/zakljucci_tekstil_2008.pdf (pristupljeno 1. prosinca 2025.); Sandra Lucić Vujičić i Mihaela Klarić, *Međunarodni stručno-znanstveni skup „Konzervatorska i restauratorska istraživanja na umjetninama od tekstila“: Zaključci završne rasprave održane 29. travnja 2010.* (Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, 2010), https://www.hrz.hr/images/stories/strucni_skupovi/tekstil2010/zakljucci_tekstil2010.pdf (pristupljeno 1. prosinca 2025.).

⁹ Postoji norma *Očuvanje kulturne baštine – Integrirano upravljanje zaštitom od štetnika u zaštiti kulturne baštine (EN 16790:2016)*, no ona nije prevedena na hrvatski jezik i potrebno ju je platiti. Vrijedni su i radovi restauratorice savjetnice Ive Čukman poput teksta *Insekti i mikroorganizmi koji žive u muzejskim zbirkama tekstila* objavljenoga u *Vijestima muzealaca i konzervatora* 1/4 (2008.), časopisu koji nije digitaliziran. Vidi: Hrvatski zavod za norme, „HRN EN 16790:2016“, <https://repositorij.hzn.hr/norm/HRN+EN+16790%3A2016> (pristupljeno 1. prosinca 2025.).